

Живојин Петровић

ЦУКЕР ЛАЗА

— Laguna —

Copyright © 2023, Живојин Петровић
Copyright © 2023 овог издања, ЛАГУНА

**ЦУКЕР
ЛАЗА**

Уместо увода

Србија је одувек имала богаташе и онакве и овакве. Неке од њих, због њихових задужбина и добротинастава за живота памтимо и дан-данас, стотинама година након њихове смрти и сигуран сам да ће вам, ако ништа друго, њихова имена звучати бар познато: капетан Миша Анастасијевић, Илија Милосављевић Коларац, Лука Ђеловић Требињац, Никола Спасић, Сима Андрејевић Игуманов, Влајко Каленић... О свима њима и многим другима испричани су и забележени бројне приче, сведочења и анегдоте, док о некима, и те како имућним, није било ни речи нити су познати садашњим генерацијама, попут баба Драге Митрићевић, најбогатије Београђанке свих времена, која је тек скоро представљена широј јавности.

Скоро сви истакнути богаташи у Србији до Другог светског рата били су прво колена милионера, односно зачетници пословних империја, у области разних индустрија, трговине, производње, земљорадње, банкарско-финансијских или других привредних грана. Србија је у том периоду имала на хиљаде задужбина и задужбинара.

Многобројни добротвори су изражавали своје родољубље завештавајући личну имовину зарад подизања школа, описмењавања народа, помоћи разним друштвеним слојевима и црквеној заједници. Све ово чинили су и са жељом да се, између осталог, трајно негује сећање на њихове најмилије, односно изрази поштовање према отаџбини и народу, али и посебно, њихово име сачува од заборавља.

У фондovima Архива Србије, као и у другим локалним архивским кућама, брижно се чувају сви ти подаци, међу којима је и прегршт тестамената, последњих жеља и завештања, оставинских докумената и аманета тзв. основних писама из тог доба, који су најчешће били у складу са идејом нарастајућег национализма и патриотизма. Последње жеље истакнутих и богатих појединаца, исказане кроз њихове писане тестаменте, врло прецизно су усмеравале и преносиле капитал и имовину у руке наследника или фондова, остављајући јасне упуте о начину расподеле тог богатства и даљих прихода.

Сви ти аманети садрже стриктно и децидно имена људи или установа којима се покретна и непокретна имовина оставља, али у тестаменту чувеног шабачког богаташа Јосифа Ј. Куртовића, који је дотични сачинио на десетак великих листова, 30. новембра 1897. године, стоји изричито наглашено име особе којој се ништа од тог силног богатства не оставља. Једини изопштен из тог необичног завештања због разлога, по речима оставиоца баснословног богатства, „јер се није уљудно и са поштовањем према мени и мојој покојној жени Шани понашао“, био је његов синовац – Михаило Лаза Куртовић.

Али након чудне игре судбине, када су многи Куртовићи – тестаментални наследници, умрли или нестали, и

после вишегодишњег суђења и свакојаким парница, коначно, 1920. године, све стричево богатство, и то из више породичних грана, слило се у руке јединог изопштеног из тестаментa – Михаила Куртовића званог Цукер Лаза!

Луцкаст, али позитиван, Цукер Лаза почиње да троши то благо на врло необичан и до тада невиђен и чудан начин, купујући свакојаким поклоне и знанима и незнанима, увесељавајући људе око себе, своје суграђане, помажући многе, а посебно Универзитет у Београду, Српску православну цркву, разна културно-уметничка и научна друштва... и све то у толикој мери и на такав начин да је питање његовог трошења новца разматрано чак седамнаест година кроз више стотина судских рочишта, при чему је рекордних тринаест различитих медицинских комисија са укупно педесет три најчувенија лекара Краљевине Југославије вршило прегледе над њим трагајући само за једним одговором: да ли је или није „сумасишавши“.

З А В Е Ш Т А В Љ Е Н И Е

У име Господа Бога, који је нас дуле створио, и о нама се брине и све што смо радили и радимо, радили смо са његовим благословом, да благодарна му на његовој милости и дању, а са његовим благословом чиним следећи распоред са мојим имовином на случај смрти:!

Кућу моју са плацем и свима осталим зградама и просторијама, постојећим саде у Шапцу у Доњем шорцу којој сада живим, осталим у наслеђе мом унуку Павлу, сину мога синовца Косте П. Куртовића и то са целим кућним инвентаром и осталим покретношћу, која се у кој малази, но с тим, да досадашња управитељска кућа г-џа Керемича и даље у истој кући ботане до Павлова пунолетства са остим оним прелима, која је имада за мога живота, а у смислу уговора потврђеног између ње и мене под 11 јануаром 1887 год. бр. 289.

Остом мом унуку, Павлу осталим сва кола и кола са прибором, сем и народних каруца и кола са змањима, која осталим моме синовцу Милосаву, сину мог почив. брата Павла Ј. Куртовића.

Остом мом унуку, Павлу осталим у наслеђе и све оне драгоцености, које се налазе у мојој лично власнитој кожној торби а оне су:

- а) једна тепелух од бисера на фесу
- б) једна тепелух од рубија на фесу од празине са 650 турских рубља, а га врху мамузија са бисером.
- в) једна шмица ископана бисером
- г) тракаст крпа бисера са шкoлама за женске за око врата
- д) један дукат велики са венцем околo-Штепачки - у вредности 30 дуката.
- е) један јармилук ископан бисером и турским рубљама за повезивање главе.
- ж) једна велика игла са више дијамантских каменова у вредности 120 цес.
- з) једна златна брелетна емајлирана са 60 дијамантских каменова
- и) једна мала игла дијамантска игла за жене
- ј) једна игла дијамантска за мушке
- к) једна дијамантска минбуше које се отварају на троје
- л) једне бриљантске минбуше
- м) једне веће бриљантске минбуше које се отварају
- н) један брош "кобе" са олоњеним бриљантом
- о) један мали женски златен сат са златним ланца
- п) један мушки златен сат са златним ланцем
- р) два дијамантна протена - дариградска
- с) један пар минбуше од женске косе у злату
- т) један протен дијамантни са пет каменова
- у) један протен дијамантни са 4 каменова
- ф) један протен дијамантни са 5 каменова
- х) један оребрин сат са оребрином кутијом енглески
- ц) један дукат од 1895 год. са осликом мајке Божије
- ч) пет великих цесарских дуката
- д) један дукат крштен Моусса Христа од Св. Јована
- е) један дукат са осликом смрет оунца.
- ж) један дукат са осликом вере и љубави и
- з) један дукат са осликом другог златног новца а помјаније дуката, о ком ће се мо-

вцу као и о напред реченим стварима, начинити нарочити списак

I

Млад, црномањаст човек, крупних љубопитљивих очију и црних бркова, допутовао је на сељачким колима у Шабац, почетком 1807. године. Са кола је, уз тресак, скинуо један омањи сандук подигавши незнатну количину прашине. Осврнуо се око себе тражећи погледом нешто одређено. Очи су му се осмехнуле када је угледао прву механу и запутио се ка њој. Оставио је свој пртљаг и зашао чаршијом да редом врло стрпљиво разгледа кујунџијске радње, које су се тада налазиле надомак турске тврђаве. Тамошњи трговци су нетремице посматрали овог незнанца и чудили се зашто загледа баш сваку гривну, и то са великом пажњом. Још више их је чудило то што је неуморно запиткивао за цену сваке.

Недуго затим, у шабачкој чаршији, прочуло се да је баш тај незнанац најпознатији кујунџија – Јован Куртеша. Мештанима није дуго требало да сазнају, и од уста до уста пренесу, мада Јован то није ни крио, да је овај млади човек пореклом из Требиња, а да је кујунџилук изучио у Сарајеву, одакле се, после дугог путовања, свраћајући

редом у сва босанска и мачванска села где је продавао своје рукотворине, докотрљао у Шабац. Зачетник шабачке лозе Куртовића био је баш тај кујунџија Јован Куртеша.

Годинама касније, посвећеним и преданим радом вредни кујунџија Куртеша постао је власник великог броја дуката, а највеће богатство стекао је оженивши се лепом Иваном, са којом је добио четири сина: Јосифа, званог Јоса, Петра, Павла и Ђорђа.

На жалост или на срећу, синови нису били ни приближно као он надарени за кујунџијски занат. Није им полазило за руком да као њихов отац од сребра и злата праве прстење, огрлице и наруквице за шабачке девојке, те су се дали у трговину и у томе били врло успешни. Њихова продавница налазила се на празном простору који се средином 19. века простирао поред хотела *Париз*. Тик иза радње, окружена зеленилом, сијала је и кућа тројице браће Куртовића: Петра, Павла и Ђорђа. Најстарији, али и најбогатији од њих Јоса, живео је одвојено у велелепном Белом конаку из 1832. године, који се налазио у Доњем шору.

Иако веома талентован за трговину, од које је могао и више него лепо да живи и оснује породицу, Јоса је ипак одлучио да похађа и школу, а касније чак постаје и државни чиновник, те веома, веома богат човек. Оженио се прелепом Гркињом Анастасијом Шаном, свастиком Вучића Перишића. У браку са њом није имао деце, али је зато његова жена поседовала и носила најскупоценији накит у тадашњој Србији који је добила на поклон од српске кнегиње Јулије Хуњади де Кетељ, супруге кнеза Михаила Обреновића.

Јосиф Јоса Куртовић је још за живота, 1887. године, у потпуности обновио цркву и манастир Петковица, где је сахрањена његова супруга, а касније и он.

На спомен-табли која стоји и дан-данас уклесано је:

У ИМЕ ГОСПОДА БОГА И СВЕТЕ ТРОИЦЕ АМИН.
ЗА ВРЕМЕ ВЛАДАВИНЕ НАШЕГ МЛАДОГ
ВЛАДАОЦА
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ
АЛЕКСАНДРА ПРВОГ
МАЈКЕ МУ ЊЕНОГ ВЕЛИЧАНСТВА
КРАЉИЦЕ НАТАЛИЈЕ
И ЊЕГОВОГ ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНСТВА
АРХИЕПИСКОПА БЕОГРАДСКОГ
И МИТРОПОЛИТА СРПСКОГ
ГОСПОДИНА МИХАИЛА
ПОДИЖЕ ОВАЈ СВЕТИ ХРАМ БОЖИЈИ ПОСВЕЋЕН
ПРЕПОДОБНОЈ МАЈЦИ
СВ. ПЕТКИ ПАРАСКЕВИ ИСЦЕЛИТЕЛНОЈ
ЈОСИФ Ј. КУРТОВИЋ
СТАРИНОМ ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ
РОДОМ ИЗ ШАПЦА.

Темељ овом светом храму божијем постави се 5. јула 1887. године у спомен своје вредне покојне супруге Анастасије (Шане) и своје покојне деце: Катарине, Стане и Јована; своје фамилије покојног отца Јована и матере Иване, браће Павла и Петра, а живих: брата Ђоке, снаје Катарине Павлове, Катарине Ђокине, Перке и Анке. Синоваца: Јоце, Панте, Милосава, Косте, Ђорђа, Михаила, Пере и Милорада; синовице: Лепосаве и унучади Милице и Павла. При старешинама манастира преподобних игумана: Доситеја и Мелентија.

Радио манастир Петар Стеванути – Талијан.

Трговачки послови остале браће – Петра, Павла и Ђорђа били су разноврсни. Ипак, највише су се бавили извозом крупне стоке. Међутим, своје богатство стицали су и умножавали и на други начин – дајући новац на зајам са каматом. Тада у Србији није било банака, па је постојало доста простора за зеленаштво.

Ни чиновник Јоса није заостајао у развијању послова. Поред успешне трговине сољу, такође је дошао до дела свог великог богатства сличним путем. Тако су, почетком 19. века међу мештанима кружиле приче, како по Шапцу, тако и по околним селима, на који начин је Јоса дошао у посед живописног конака. Свакако да је свима застајао дах од заносног здања у Београдској улици украшеног цвећем, шедрванима и рибњацима, а касније опкољеног барама и шеваром. Међутим, када су чули говоркања, сва задивљеност раскошом и лепотом пала је у други план, а највише знатижеље и пажње привукло је сазнање да је Паја Алимпић из Накучана, некадашњи власник, остао без куће када није могао да исплати Јоси зеленашки дуг.

На сличан начин, врло спретно и умешно, покуповали су Куртовићи и многа добра од Турака. Тих година су читав предео изузетно плодне земље који се простирао на периферији Шапца звали Куртовача. Нису се браћа зауставила само на територији ове мачванске вароши већ су поседовала и огромна имања у Лозници, а стигли су чак и до великих поседа у Београду, на простору данашње Професорске колоније, Миријевског булевару, Новог гробља...

Стари, имућни и врло искусни Јосиф Куртовић, 30. новембра 1897. године, три године пре своје смрти, позвао

је у своју кућу добре пријатеље Стевана Пауновића, Николу Петровића и Алексу Бајића те им, при чистој свести и здравом разуму, издиктирао своју последњу вољу – завештање које су сведоци забележили на десетак густо писаних великих листова и касније га положили у металну касу шабачког суда.

„У име Господа Бога, који је нас људе створио, и о нама се брине, и све што смо радили и радимо радили смо са његовим благословом, па благодарећи му на његовој милости и дару, а са његовим благословом чиним следећи распоред са мојим имањем за случај смрти...“, говорио је полако и разговетно Јоса заваљен у раскошну фотељу смештену у углу простране дневне собе, с времена на време дубоко удишући између изговорених реченица.

Јоса је тестамент срочио тако да је сав новац, бисере, брилијанте и дијаманте, кафане, циглане, куће и окућнице, њиве и имања, све злато и сребро, царске, наполеонске и остале дукате – све укупно непроцењиво богатство – на врло прецизан и јасан начин расподелио многобројним наследницима, али и хуманитарним фондовима, школама и културним установама, затим манастирима и црквама, па је чак мислио и на свог преданог и поштеног слугу Димитрија Спасојевића: „За његово верно служење код мене стараоци масе да издају до његове смрти, храну, обућу, стан и остале потребе, а поред тога и по 10 динара сваког месеца, а кад умре, да га пристојно сахране.“

Направио је Јоса читаву шему расподеле своје велике оставштине, и то на врло необичан и занимљив начин. Богатство је остављао редом браћи, даљој и ближој родбини, али тако да је за свакога од њих имао прецизан услов. На пример: „У случају да Лепосава умре пре свог оца Ђорђа, а Ђорђе не би имао више деце, тада ће

Лепосавин део прећи на Ђорђа, а када Ђорђе умре, онда на синовце...“ Дакле, ако тај и тај брат умре пре тог и тог и не буде имао мушких потомака, онда његов део иде другом брату ако је пунолетан итд.

Набрајао је стари Јоса надугачко и нашироко, тако да се тачно зна ко, колико и када наслеђује, да би у једном тренутку значајно застао. Соба се испунила потпуном тишином, као да је сав ваздух нестао из ње, када је строго погледао у присутне, те рекао:

„Молим да запишете сада крупним словима, те подебљајте и подвучите следеће: „Само Михаилу Лази Куртовићу не остављам ништа јер се није уљудно и са поштовањем према мени и мојој покојној жени Шани понашао!“ Овако је гласила прва реченица на седмој страни овог несвакидашњег завештања.

Али, како је народ причао, клетве малих трговаца и сељака, који су били приморани да дају облигације и хипотеке стигла је најпре главног члана ове велике банкарско-трговачко-извозничке куће – силазећи низ басамаке свога конака Петар Куртовић је пао и погинуо. Оставио је иза себе два сина: старијег Панту, који је био индустријалац, те је у Шапцу отворио пивару и покренуо парни млин, а поред тога био је у више наврата покровитељ Српског пољопривредног друштва поклањајући им јечам пиварски „Хана-моравски“ ради „опитног засејавања“, и млађег сина Јована, који је на почетку био цариник, а касније велики авантуриста. Јован је брак засновао са женом из једне угледне српске породице, али је она убрзо утекла од њега. Повређен, после тог догађаја се одао авантурама, кренуо у свет, па се тек након десетак година вратио једном приликом у

родни Шабац, али само на кратко време, након чега се изгубио без трага са лица земље и о његовом гробу се никада ништа није сазнало.

Други члан породичне фирме Павле Куртовић био је веома вредан, поштен и способан човек. У браку је био са Катарином, врло интеллигентном и лепом женом, из угледне породице Ресаваца из Свилајнца. Имали су пет синова: Милосава, Косту, Михаила, званог Цукер Лаза, Ђорђа и Петра. Милосав је био генерални конзул у Скопљу, а пред крај живота изгубио је обе ноге, па је често виђан на шабачким улицама или у Бањи Ковиљачи у колицима. Коста је био професор и чиновник, а најмлађи Петар – апотекар.

Након смрти оца Павла имањем је управљала његова супруга, све док син Ђорђе, који је рођен 1869. године у Шапцу, није завршио Трговачку академију у Бечу, те се вратио у родно место и преузео вођење послова, што је трајало све до почетка балканских ратова. Након тога је постао окружни народни посланик и члан Народне странке, у којој је заузимао веома угледно место. Биран је за руководиоца готово свих скупштинских одбора. У приватном животу је био необично цењен, као врло коректан, отмен и племенит. Узимао је учешћа у раду готово свих националних, културних и хуманитарних организација. Једно време је био и председник Дринског кола јахача у Шапцу. Први светски рат га је затекао у румунској бањи Махадији, где се налазио на лечењу. Одмах је кренуо у отаџбину. За време одступања, 1915, прозебао и готово изнемогао после потуцања кроз Албанију, тешко оболео, стигао је на француску обалу. Ускоро је,

због наглих компликација болести, морао у Париз на операцију, после чега се вратио у Ницу и, за непуних месец дана, подлегао је болести 1. маја 1917. године.

За време аустроугарске окупације имовином Куртовића управљао је други син Коста, који је био професор немачког језика, а након рата имање је прешло у руке Ристе Дамњановића Барукције, оца Данице Куртовић, жене Ђорђа Куртовића.

Иако је пребогати Јоса с почетка приче до танчина испланирао своје завештање, и све могуће исходе око наследства унео у тестамент, и притом, заиста, о свакој ситници и детаљу размишљао, чудни путеви господњи, али и ратни вихори однели су више живота породице Куртовић. Један за другим, пре времена, напуштали су овај свет прво Милосав, па Петар, који нису оставили потомство, те Ђорђе Куртовић, који је оставио удову Даницу, али такође без наследника, а затим и остали рођаци. На крају, како то увек бива када живот режира и пише романе, али и по оној старој народној: „На мрзану кућа остаје“, целокупно наследство и богатство, и то из више породичних грана, након многих оставинских расправа, парница и судских решења, коначно се, 18. марта 1920. године, слило у руке јединог изопштеног из стричевог тестамента, Михаила Куртовића – Цукер Лазе!